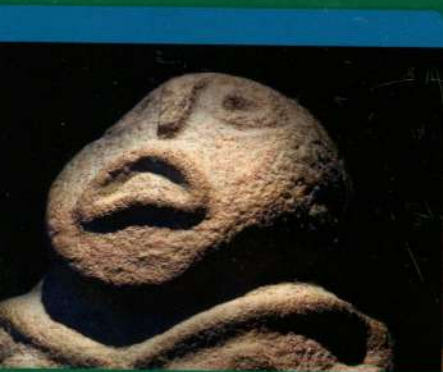

Лексикони националних паркова Србије

Ђердап

Ђердап

ЈП Службени гласник • ЈП Национални парк Ђердап • Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

Издавачи

ЈП Службени гласник
ЈП Национални парк Ћердап
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

За издаваче

Др Јелена Триван, главни и одговорни уредник, в. д. директора (СГ)
Лазар Митровић, в. д. директора (НП)
Др Милан Радовановић, директор (ГИ)

Библиотека

LEXIS

Едиција

Лексикони националних паркова Србије

Уредници

Милојко Кнежевић
Борисав Челиковић

Ликовни уредник

Александар Прибићевић

На корицама
фотографије Драгана Боснића

На предлисту
Национални парк Ћердап, општа географска карта, размера 1 : 200 000

Лексикони националних паркова Србије

ЂЕРДАП

Уредник едиције

Мр Владимир Рогановић

Уредник шума

Мр Ана Милановић Пешић

Уредништво

Проф. др Лидија Амиџић, МА Власта Кокотовић,
Мр Радмила Милетић, Мр Марко М. Милошевић,
Проф. др Душан Михаиловић, Жаклина Николић

Уређивачки савет

Јелена Бујдић Кречковић, Мр Слободан Гавриловић,
Мр Драган Дрндаревић, Срђан Стефановић,
Др Јелена Триван, Др Јелена Ћалић,
Проф. др Божидар Ћурчић

Редакџори

Мр Весна Смиљанић Рангелов, Олга Смоловић

Српска

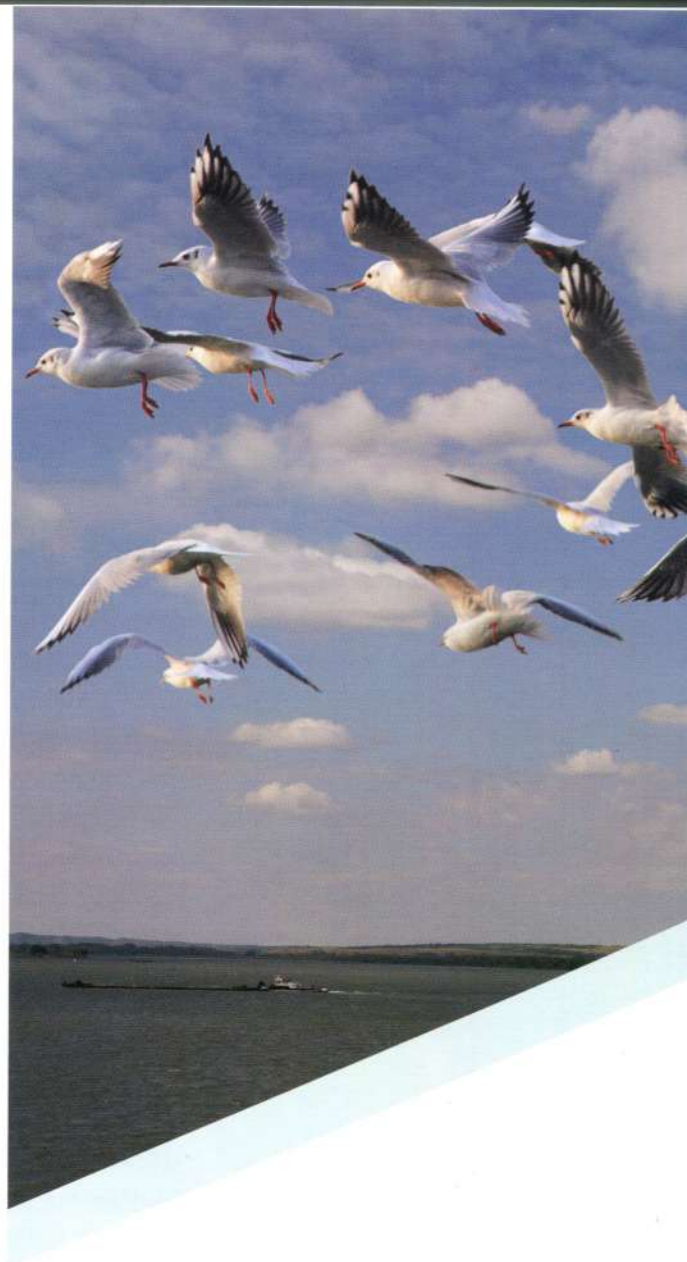

© ЈП Службени гласник, 2015

Ова едисија реализована је уз финансијску помоћ Министарства пољопривреде и заштите животне средине Републике Србије и стручну помоћ Завода за заштиту природе Србије

Аутори текстова

Мр Растко Ајтић
МА Нина Аксић
Проф. др Лидија Амиџић
Др Драгана Антоновић
Владан Бједов
Мр Јована Бранков
Јелена Бујдић Кречковић
Др Оливера Васић
Велимир Владић
МА Марија Дробњаковић
Вишеслав Живановић
Мр Борис Иванчевић
Др Александар Капуран
МА Власта Кокотовић
Проф. др Оливера Кошанин
МА Мирјана Крагуљац Илић
Биљана Крстески
Мр Предраг Лазаревић
Др Весна Марјановић
Здравко Милановић
Мр Ана Милановић Пешић
Мр Радмила Милетић
Др Драгана Милијашевић
Др Бошко Миловановић
Павле Милошевић
Др Душан Михаиловић
Саша Несторовић
Жаклина Николић
Драган Павићевић
Др Софија Петковић
Др Милан Плећаш
Вукашин Радић
Др Дејан Радичевић
Горан Секулић
Др Ненад Секулић
Проф. др Даница Срећковић Батоћанин
Мр Милеса Стефановић Бановић
Мр Верица Стојановић
Др Јелена Ћалић
Мр Марко Урошев

Фотографије и ликовни прилози

Драган Боснић, Даримир Банда, Јована Бранков, Душан Борић, Јелена Бујдић Кречковић, Оливера Васић, Велимир Владић, Дејан Вукићевић, Драган Дрндаревић, Марија Дробњаковић, Драган Ђорђевић, Драгослав Илић, Бранислав Јовановић, Нинослав Јовановић, Александар Капуран, Вељко Комленић, Оливера Кошанин, Драгана Милијашевић, Зоран Миловановић, Драгана Милојковић, Милош Милосављевић, Бојана Михаиловић, Жаклина Николић, Драган Панић, Мирко Пековић, Милан Плећаш, Саша Прерадовић, Ивана Радвановић, Бела Сабо, Розана Саздић, Даница Срећковић Батоћанин, Софија Стефановић, Јелена Ћаласан, Јелена Ћалић

Археолошки институт, Београд; Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд; Завод за заштиту природе Србије, Београд; Етнографски музеј, Београд; Музеј Крајине, Неготин

Картографски прилози

Мр Милован Миливојевић

у колу биле су: *сѝара влахиња (влајна), ѝоречко коло, ђердајско коло, ѝрубa, гајде* и *Жикино коло*. Измене играчког репертоара настају изградњом хидроелектрана 1960-их и 1970-их, када се играчки репертоар обогаћује играма из других крајева Србије и шире. Популарне постају игре: *моравац, зворничко коло, у шесѝ, зайлеѝ, шумагинка, шумадијско коло*, као и већи број градских игара прихватан преко кафанских забава. Играло се приликом верских празника, свадби, заветина, државних празника; на раскршћима, код цркава, код записа и у кафанама. „Палилулске забаве“ у градским кафанама посећивали су и Срби и Власи: грађани, занатлије и сеоско становништво.

Извођење игара пратила је свирка дудука, виолина, „дружби“ (оркестри гудача), „банди“ (дувачки оркестри). Коло се игра у полукругу, први играч је коловођа, а задњи кец (дументија) „држи крму“ (у Добри). Код Срба су упражњаване и две игре везане за свадбу: *момино коло*, које води млада када полази из рода, и *шарено коло*, које се играло пред свођење младенаца, где су сви „ушарани“ да би деца личила на обе породице.

Сеоске игре Влаха су биле бројније и до данас их је више очувано. Најчешћа је игра *ора ђе ѝаѝру (чеѝворка)*, која има исти играчки образац као и српска игра *сѝара влахиња*. То је осмотактни играчки образац у коме се за четири такта прелази простор за десном руком, два такта се одиграју у месту, а два такта за левом руком. Још се играју: *ѝимѝу (бодља), болбора* (врста траве), *раца* (патка), *расѝиу* (палица), *урзикуца* (коприва), *скинѝија* (варница), *шокићилу* (миш), *шћуоара* (ћопава), *ѝаѝулу* (кош), *јеѝурејка* (зечица).

Власи су најчешће играли на мајданима (раскршћа), а прилике су биле верски празници Ла Пашће (Ускрс), Доменика Мари (Духови), покладе и свадбе. Игру, најчешће у форми полукруга, пратили су инструменти: карабе (гајде), флуери (дудуци), лауте (виолине) и оркестри гудача и трубача. Први играч у колу назива се водач (поарта данцу или жокаторе данцу), а последњи води кец (поарта кец). На влашким свадбама играло се при одвајању девојке од

рода па све до младожењине куће по сеоским улицама – тзв. марш, затим после свадбеног ручка, при деоби младиних дарова, и другог дана свадбе, крај реке или код бунара. Играла се *ора ђе ѝаѝру*, коју би започела свекрва и након извесног времена улогу коловође препуштала говији (млада).

Специфичан влашки обичај и игра јесте *делење ора*. У прошлости се ова игра изводила сва три дана Ускрса, за умрле у протеклој години; последњих година игра се током летњих светаца, када се окупљају сви који раде у иностранству. У древном култу мртвих код Влаха у Хомољу и ђердапском Подунављу, *ѝушѝање кола* изводи се после периода жаљења, и представља обред увођења покојника у друштвени живот. Карактеристично је да се ови помени (подушја) дају за млађе мушко становништво, а ретко за женско. *Делење ора* обавља се на мајдану. Окупљање играча почиње пред сумрак. Родбина доноси потребне реквизите: фотографије лица коме се даје подушје (две или једну), огледало, грану окићену тракама и цвећем, корпе са шупљим колачићима, марамама, марамицама и свећама. У сумрак пристижу свирачи – лаутари и стају на средиште раскршћа. На инструменте се поставе упале свеће и потом започиње свирање данце (*чеѝворке*). Играње започињу три играча који су рођаци умрлог. Први играч носи фотографију покојника и окићену грану, до њега је играчица, трећи играч носи фотографију и огледало (нема увек фотографију). Све троје држе у десној руци запаљене свеће. Када обиђу један круг по раскршћу, у колу почињу да улазе посматрачи. Свако ко уђе у коло добија шупаљ колачић, мараму (играчице), марамицу (играчи) и упале свеће, које се држе у десној руци. У средини кола је трпеза са јелом и запаљеном свећом. Играње траје дуго, чак и после ноћи, и коло се непрестано повећава. На *делењу ора* игра се мало измењена данца *ора ђе ѝаѝру*. Играчи се држе за руке подигнуте у висину рамена, а коло се у полукругу креће за десном руком. Посебну мистичност дају дуготрајно играње, непроменљива свирка, понављање покрета руку и ногу, треперење пламичака свећа и жене

које шетају око свирача и додају реквизите играчима који пристижу.

НАРОДНЕ ПЕСМЕ, на подручју Ђердапа, предмет систематског етномузиколошког истраживања на основу којих је остварен увид у опште карактеристике ђердапског сеоског певачког наслеђа, те у јединствени музички идиом ове предеоне целине. Дуги континуитет традиционалног начина живота резултирао је богатством варијетета песама обредне и обичајне праксе.

Обредне српске песме годишњег циклуса најчешће су се певале у јесен, када су се обављали последњи послови пред зиму. Круњење кукуруза, гребање вуне и други послови обављали су се на организованим седељкама, својеврсном виду друштвеног окупљања, које су пратиле музика и песма. Најчешће су певане песме љубавне тематике. Постојао је и посебан вид ових песама (у народу *ѝриѝојке* или *ѝриѝевушке*), у којима су на шаљив начин повезивани присутни момак и девојка. На седељкама се и свирало; најчешћи инструмент била је свирала, док је у новије време популарна и хармоника.

Најразвијенији обред у оквиру животног циклуса у источној Србији јесте сахрана. У североисточној Србији развијен је обичај да се из корена ископа стабло шљиве, па се кити: ако је умро момак стабло се кити цвећем, вуном и разнобојном хартијом; ако је умрла девојка, овоме се додају и дарови које је она спремала за удају. Тако окићено стабло носи се у погребној поворци и на крају сахране посади се изнад покојникове главе. Током овог обреда изводе се разне „песме“, са рефреном „јао“ и поменом имена покојника, нпр. у Великом Поповцу у североисточној Србији: „Радујте се, стење и камење“.

Обредне песме годишњег циклуса међу влашким становништвом најчешће су биле додолске песме, певане током лета, на подручју источне Србије уз мелодијске и текстуалне особености. Пчелари су матицу вабили у нову трмку пчеларским песмама (*маѝкањем*). Забележен је и обред сахрањивања мајке кише (спроводио се против кише). За време обреда деца сахрањују лутке, а песме имају исте мелодијске обрасце

као додолске, само је текст другачији (код Румуна се лутке бацају у воду).

Током зимског циклуса познат је обред *клака*, када би се у кући окупљале жене и уз плетење и друге женске послове, певале песме шаљивог карактера. Пре почетка посла износио се обредни хлеб и певала обредна песма.

У зимском циклусу, током божићних празника, обичај је био да деца (положајници) носе штапове од лесковог пружа и на Бадњи дан иду од куће до куће и тим штаповима царају ватру у огњишту. Изговарају текст на једном тону и помињу стоку и земљу. Интересантно је да у пролећном циклусу нема обреда, а самим тим ни обредних песама.

На свадбама професионални музички састави изводе љубавне, шаљиве песме и баладе (у Румунији су сачуване старе обредне песме). Посмртне обичаје пратило је *кукање* за покојником. У овој области „туже“ или жене из рода, што је као и *кукање* код Срба, када је устаљени стих шестерац, или професионалне нарикаче, које то раде по шаблону а текст је христјанизован. Професионалних нарикача требало би да буде три: најбоља води, односно плаче, а остале две је прате певајући једногласно. Текст *кукања* почиње увек истим стихом: „Изнико ми је бор, велик, разгранат“ (верује се да душа прелази у дрво, што је остало из словенске митологије), па се даље наставља текст везан за покојника. Ова *кукања* су у осмерцу са установљеним напевом.

Мушкарци изводе баладе углавном уз инструменталну пратњу флуера (врста фруле) или виолине, а жене само вокално и једногласно. Баладе се певају на свадбама и скуповима. Као и српске гусларске песме састављене су из три дела: инструменталног увода, вокално-инструменталних делова (прекиданих чисто инструменталним) и инструменталног завршетка. Постоји мелодијска шема за извођење ових песама, али оне имају и импровизациони карактер са слободним ритмом који зависи од текста. Најпопуларнија балада у овом крају је „Ма-ноља“, тј. „Зидање Скадра“.

Љубавне песме веома су популарне и тематски разноврсне. Певају их две до четири жене унисоно, или мушкарци уз

инструменталну пратњу виолине. За ове песме постоје мелодијско-ритмички обраци на које се мења текст.

Од друге половине XX в. на овом подручју певају се мелодије (арије) песама новијег вокалног слоја из других крајева и песме варошког и градског порекла.

НАРОДНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Ђердапског краја имали су у прошлости, као и данас, важну улогу у сеоским светковинама и о празницима (црквени

празници, вашари, сабори, свадбе, славе) и у свакодневном животу (приликом чувања стоке).

Српска фрула, односно дудурјеш или флуер (код Влаха) аутохтони су називи за свиралу у источној Србији; она има два тона и свирају је жене. Срби фрулу праве из једног дела, а Власи грану преполове, па је онда обрађују и спајају. Фрула са изрезом на задњој страни у источној Србији назива се кавала. Као и већина инструмента у овом крају, користи се нарочито при

Фрулаш

чувању стоке. У источној Србији, код Влаха, популарни су разноврсни састави, нпр. флуер, две виолине, бубањ и др. Свирка је увек једногласна, а чести су и искључиво фрулашки ансамбли.

Веома заступљен инструмент у североисточној Србији јесте пастирска труба; најчешћи назив је рикало или бушен, а користе се и називи рикал, рикалка, бушјен, бучин, бучен, бушин. У пределима Дели

Јована, Мироча и у околини Кучева (Хо-моље), неколико дана пре Ђурђевдана пастирски праве дуге трубе, углавном од коре липовог дрвета. Дрво мора да има „мзгу“ (белику), а има је само у пролеће. Инструмент се састоји од дугачке конусне цеви шире на доњем, а сужене на горњем делу. У горњи, ужи део, ставља се краћа цев „бу-чава“ или писак. Дужина пастирске трубе је 2–3 м (Мироч), односно 1,15–2,65 м (Хо-моље). За прављење инструмента најбоље је наћи дебло (грану) без чвора и одмерити 9–12 педаља руком (Мироч). Дрво у пречнику не сме да буде много дебело, највише 10 цм. Сељани израђују две врсте ових инструмената: најчешће од коре липовог дрвета, које се обмота ликом, а каткад и од издубљеног врбовог дебела (две полутке као коританца саставе се целом дужином и ојачају металним карикама). Од дужине инструмента зависи како ће га извођач држати. Код дужих труба доњи крај ослања се на грану дрвета, жбун или камен, а кад се иде за овцама тако дугачка труба чврсто се држи рукама и свира без ослонца.

С обзиром на његове карактеристике и на то како се израђује у народу, рикало се може сматрати праузором лимене трубе. Репертоар чине интересантни и утврђени сигнални мотиви, али свака мелодија-сигнал има одређену намену: свирање уочи Ђурђевдана када се „састављају“ овце, када се овце музу, када се јагњад пуштају да сисају и сл. Рикало се налази само у североисточним крајевима Србије, а некада је овај инструмент био распрострањен све до планине Ртња, док на североистоку прелази Дунав и налази се у пределу Банатске клисуре (село Свињица / Свињица / у Румунији).

На ђердапском подручју распрострањене су влашке гајде, двогласне гајде које су сачињене од велике свирале (бордун), са писком, дуваљком и мелодијском свиралом „караба“. Мелодијска свирала укупно има осам отвора који се поклапају прсти-ма: седам са предње стране и један, који се затвара палцем, позади. Дромбуља („дрн-бољ“ или „дрнбоља“ у источној Србији) инструмент је потковичастог облика, на једном крају сасвим сужен, а у проширеном

Гајдаш

потковичастом делу, тачно на средини, у мањи засек углављена је еластична челична опруга која се постепено сужава и на крају је савијена у виду слова „С“. Извођач предњим зубима, али не јако, стиска сужењни део, а шири потковичасти део обично држи левом руком, док палцем или кажипрстом окида (трза) еластичну опругу. Услед одређеног положаја усана, језика и мишића лица, те посебном техником дисања, ствара се резонанца. Обично извођач гласом изводи мелодију чији се тонови посебно истичу као парцијални тонови које садржи основни тон дромбуље.

Поред ових дувачких инструмената, у источној Србији популаран је и ударачки инструмент „тапан“ („тупан“). Састоји се од „прачке“, тупана с рамена и „чукана“. Тупан је велики бубањ подапет кожом са обе стране. Страна са јачом кожом удара се јачим маљем – чукомом, а супротна страна прутућем, тј. прачком. Дебља кожа зове се „дно од бубња“ или „бубњевица“. У десној

руци држи се чукан, а у левој прачка. Тупан се носи окачен каишем најчешће о лево раме, тако да се слободно удара обема рукама. „Тапанче“ је тапан мањих димензија са карактеристичним, вишим, продорним тоном. Извођачи на тапану називају се тапанције и прави су мајстори у ударању и варирању удара одређене градације прилагођене расположењу играча. У источној Србији уз гајде је ишао и тупан, па се и данас може наићи на гајдара кога прати тапанција. У народним оркестрима у источној Србији употребљава се и велики бубањ са чинелама.

Као најбројнија национална мањина у источној Србији, Власи чувају своју традицију и обичаје, и уз њих музику и инструменте. Власи су претежно сточари, па су популарни сточарски инструменти: „караба“ (српска једнострука дипла са једноструким језичком); „двојан“, двојнице са шест рупа на десној и ниједном на левој цеви, и виолина, која није сточарски

инструмент, већ прати игру и песму. За инструменталну праксу Влаха карактеристично је да најчешће мушкарци свирају и праве инструменте.

НАРОДНИ ОБИЧАЈИ И ВЕРОВАЊА, пракса сложених магијско-религијских радњи упражњаваних у животном и годишњем циклусу и уз послове, у мултикултуралном ђердапском подручју очувана је до данас. Свадебни обичаји су задржали неке карактеристике, попут обредног сејања брашна за свадбену погачу (петком), опремања невесте пре венчања и њеног спавања са девојкама, чешљања младе на други дан свадбе. Свадебне припреме трају око четири дана; договор и просидба се обављају неколико недеља пре венчања. Тада се договара о миразу и намештају који млада доноси, као и о фиферима (младожењским момцима), ручном деверу и другим учесницима свадбе. Кумство је наследно. У петак пред свадбу у младожењинином дому три од

Кићење младе

Лексикони националних паркова Србије – ЂЕРДАП |
Директор Сектора за издавање књига Петар В. Арбу-
тина | Сарадник за ликовне прилоге Емилија Пајић |
Лектура Јелена Вуковић | Коректура Лексикографска
редакција *Службеног гласника* | Техничко уређење Алек-
сандар Прибићевић | Београд, 2015 | www.slglasnik.com

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

908(497.11-751.2 Ђердап)(031)

ЂЕРДАП / уредник тома Ана Милановић Пешић.
- Београд : Службени гласник
: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ ;
Доњи Милановац : Национални
парк Ђердап, 2015 (Београд : Гласник). - 360 стр. :
илустр. ; 27 см. -
(Библиотека Lexis. Едиција Лексикони
националних паркова Србије)

Тираж 1.550. - Стр. 6-7: © Едицији / Владимир Рогановић.

ISBN 978-86-519-1799-1 (СГ)
ISBN 978-86-86047-11-3 (НПЂ)
ISBN 978-86-80029-63-4 (ГИЦСАНУ)

1. Милановић Пешић, Ана [уредник]
а) Национални парк Ђердап - Лексикони

COBISS.SR-ID 213932812

ГЛАСНИК
ШТАМПАРИЈА